

Богдан ОРИЩАК

аспірант відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0807-4765>

e-mail: oryshchakb@gmail.com

МИХАЙЛО ХРОНОВ'ЯТ: ЗАБУТІ ІМЕНА

Представлено біографію М. Хронов'ята – видатного українського громадського, кооперативного й військового діяча, інженера-агронома, який залишив помітний слід в історії українського національного руху першої половини ХХ ст. Висвітлено основні етапи його життя та діяльності: від здобуття освіти й початку суспільної роботи до участі у військових підрозділах під час Першої та Другої світових воєн. Показано його організаційні здібності як керівника «Просвіти» й молодіжних спортивних товариств, завдяки чому формувалися національно свідомі покоління українців у Галичині. Значну увагу приділено його внеску в розвиток кооперативного руху, що був важливою складовою економічної стратегії українського суспільства, спрямованої на подолання соціальних і фінансових труднощів у міжвоєнний період.

Окреслено маловідомі сторінки діяльності М. Хронов'ята в українській діаспорі, зокрема його зусилля щодо збереження національної ідентичності, підтримки культурних традицій та популяризації ідей кооперації серед молоді. Простежено взаємозв'язки діяча з іншими відомими постатями українського визвольного руху, що дає можливість глибше зрозуміти його роль у загальнонаціональному процесі боротьби за державність. Наголошено, що вивчення біографії М. Хронов'ята ускладнює брак архівних матеріалів, однак використання друкованих джерел, мемуаристики та публіцистики дають змогу відтворити суспільно-політичний контекст його життя і діяльності.

Зауважено, що зроблені висновки підтверджують значення індивідуальної постаті в історії українського визвольного руху. Констатовано, що аналіз життя М. Хронов'ята демонструє, як особиста посвята та відданість ідеї незалежності могли стати вагомим чинником у збереженні та розвитку української справи навіть у найскладніших умовах війни, еміграції та переслідувань. Зазначено, що дослідження має наукове та суспільне значення, адже повертає із забуття одну з малодосліджених постатей, яка заслуговує на належне місце в історіографії та колективній пам'яті українців.

Ключові слова: Михайло Хронов'ят, Перша світова війна, українські громадські організації міжвоєнного періоду, Український центральний комітет, Український технологічно-господарський інститут, діаспора.

Українська історія, яку тривалий час писали чужинці, оминула чимало імен, що віддано служили українському народові. До них належить і Михайло Хронов'ят (1894–1981) – видатний військовий, громадський і науковий діяч, чие ім'я незаслужено забуте, а внесок у розвиток української справи недооцінений.

Мета статті – дослідити основні етапи життя та діяльності М. Хронов'я, зокрема його роль у військових підрозділах під час Першої світової війни, керівництво громадськими організаціями та кооперативним рухом у Галичині міжвоєнного періоду, громадську й наукову діяльність в еміграції, показати, як зусилля діяча сприяли розвитку української справи і збереженню самоідентичності українців.

Історіографія проблеми незначна. Крім кількох біографічних довідок (Щербак, 2009, с. 672), про М. Хронов'я не написано жодної наукової чи науково-популярної статті або розвідки, хоча згадки про нього містяться у працях багатьох науковців, які досліджували перебіг Першої світової війни, зокрема історію Українських січових стрільців (УСС) (Литвин, Науменко, 1991), утворення Західноукраїнської Народної Республіки, діяльність «Просвіти» (Ісаєвич, Стеблій, Пашук, 2010, с. 784), молодіжних спортивних організацій (Трофим'як, 2001, с. 696) чи кооперативних установ у Галичині міжвоєнного періоду (Несторович, 1977, с. 588), життя української діаспори тощо. Проте ці згадки лише епізодично висвітлюють життєдіяльність М. Хронов'я. Виняток становить стаття Андрія Качора (Качор, 1994, с. 389), у якій Михайлові Хронов'яту приділено дещо більше уваги, і біографічні статті самого діяча (Хронов'ят, 1972, с. 33). Відтак комплексне висвітлення та оцінка життєдіяльності М. Хронов'я евристично привабливі та новаторські.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності, об'єктивності, а також біографічному методі, що охоплюватиме висвітлення подій людського життя на тлі епохи, особистісному підході до відтворення його біографії. Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше зроблено спробу комплексно дослідити основні напрями діяльності М. Хронов'я на українських землях та в еміграції.

Михайло Хронов'ят належить до когорти діячів, невомна праця яких вплинула на розвиток українства впродовж буремного ХХ ст. Народжений 18 січня 1894 р. у с. Риботичі Добромільського повіту (Галичина), він із ранніх років показав себе патріотом і відданим сином своєї землі. Його життя було сповнене випробувань, боротьби та невомної праці заради України. У 1915 р. закінчив Державну гімназію з українською мовою навчання в Перемишлі та продовжив навчання в Чехії на агрономічному відділі Вищої технічної школи (Прага), де здобув спеціалізовану освіту інженера-агронома. З юних літ формував у собі лідерські якості та виявляв активну громадянську позицію, що згодом переросло в багатогранну діяльність на благо української нації.

Пройшовши військовий вишкіл в австрійській гімназії у Перемишлі, який відбувався щосуботи під наглядом підстаршин 10-го полку піхоти, що дислокувався в Перемишлі, з початком Першої світової війни М. Хронов'ят зголосився до Легіону УСС. Його було призначено інструктором 1-ї сотні УСС, яку розтабовували в Перемишлі. Військовий вишкіл і побут добровольців М. Хронов'ят у спогадах описує так: «З кожним днем прибували свіжі добровольці, переважно гімназійні учні VII-ої і VIII-ої клас. Вже по кількох днях нас перевели до “Дешевої Кухні”, що поміщалася у власному будинку зараз за гімназією, з входом від вул. Тихої (за Польщі – вул. Смольки). Цей будинок притикав до гімназійного подвір'я так, що вистачило вирвати три дошки в паркані і ми мали безпосереднє сполучення з гімназійним подвір'ям, на якому зладили собі площу наших вправ. З довкільних сіл доставили нам солому

до сінників та стало довозили нам харчі, і таким чином ми влаштувалися в “Дешевій Кухні” на приміщення, там теж і наладали спільну харчівню. Скромні, але смачні обіди варила нам пані Грабова, вдова по дозорці бурси св. Миколая. Головний надзір над нами перебрав місцевий адвокат, д-р Володимир Загайкевич, який виконував тоді службу при австрійській команді в ранзі поручника, відомий громадський діяч, голова місцевого Т-ва “Сокіл”. Він теж і був нашим речником до військовости» (Хронов’ят, 1972, с. 33).

Вишколом добровольців, яких незабаром назбиралася ціла сотня, М. Хронов’ят займався до початку вересня. Потоваришувавши з багатьма підлеглими, він нетерпеливо чекав відправки на фронт: «Чим раз більше надійшла нам ця муштра на вузькому подвір’ї і ми ждали нетерпеливо, щоби чим скорше вирватися звідси, дістати потрібну зброю в руки та стати до діла, на яке ми рішилися» (Хронов’ят, 1972). Проте доля розпорядилася по-іншому: з 1-ю сотнею усухусів до Львова за наказом д-ра В. Загайкевича відійшов пор. А. Артимович, а М. Хронов’ят був залишений у Перемишлі для вишколу наступної. Рішення керівництва надзвичайно його засмутило, але він змушений був підпорядкуватися наказу, хоча його прагнення стати до лав борців за Українську самостійну соборну державу було таким великим, що він у якийсь момент був готовий самовільно залишити Перемишль і поїхати на фронт: «Вже на другий день супроводжав я похідну сотню УСС-ів на двірець та прощався з кожним зокрема. Побачивши мій настрій, один з товаришів радив мені скритися у вагоні і непомітно від’їхати зі сотнею, та залишити вишкіл. Коли я почав вагатися, тов. Фрідман порадив мені таки залишитися, мовляв, вишколиш собі другу сотню і незабаром надтягнеш з нею за нами. Почуття обов’язку таки взяло верх. З тяжким серцем глядів я за від’їжджаючими товаришами на схід. Я почував себе дуже осиротілим» (Хронов’ят, 1972, с. 33).

Наприкінці вересня 1914 р. М. Хронов’ят узявся до вишколу нової сотні, потішаючи себе надією, що незабаром таки опиниться на фронті й наздожене товаришів. Проте доля розпорядилася інакше. Через значні втрати на фронті Австрія почала мобілізувати до війська 20-річних, тобто чоловіків 1894 р. н. Таку посвідку отримав і М. Хронов’ят та змушений був підпорядкуватися законам воєнного часу: «Я подався ще домів, попрощався, а на другий день ставився перед набірною комісією в Добромилі. Звідси перевезли новобранців до Перемишля та заквартирували нас в старих казматах на замку. Москалі вже зближалися до Перемишля і нас, рекрутів, скоро вивезли у вантажних вагонах на Мадярщину, до Тата-Товарош, де примістилася кадра 10-го полку піхоти. Так то замість при Українських Січових Стрільцях опинився я “однорічним добровольцем” (примусовим) при 10 п. п., при якому залишився до 1-го листопада 1918 р.» (Хронов’ят, 1996).

У травні 1915 р. М. Хронов’ят як командир чоти брав участь у боях за Перемишль. Під його командуванням чота в рукопашному бою здобула с. Пралківці, захопивши 200 полонених і 12 кулеметів російської армії. За хоробрість командира було нагороджено золотою медаллю й підвищено у військовому званні. Вже в ранзі командира сотні М. Хронов’ята перевели на Італійський фронт.

Лише в березні 1918 р. він знову опинився в Україні: у складі австрійської військової місії капітана Генштабу Славка Кватерніка (Slavko Kvaternik). Михайла Хронов’ята було відряджено до Володимира-Волинського на посаду інструктора

української дивізії «Сірожупанників», яка формувалася в цьому місті з полонених українців, колишніх солдатів російської армії.

Військовий вишкіл, який М. Хронов'ят здобув в австрійському війську під час Першої світової війни, заклав основи його подальшої військової кар'єри. Після утворення Української Народної Республіки (УНР) він служив в її армії, зокрема у 3-й Залізній стрілецькій дивізії. 11-та бригада, у якій він проходив службу, належала до складу 3-го корпусу і складалася з чотирьох куренів піхоти. 2-й, або Самбірський, курінь незабаром очолив М. Хронов'ят як поручник. У складі цієї бригади він брав активну участь у боях на Галицькому фронті. Зокрема, у Чортківській офензиві 2-й курінь під його командою та при тісній співдії з куренем Петра Прибитківського відзначився в боях у Сороках біля Бучача, у Григорові під Монастириськами, над Золотою Липою біля с. Товстобаби, а зокрема в завязятих боях біля Слав'ятина, Лопушне, Рогатині та Псари. За ці переможні бої з польською 35-ю дивізією курінь отримав окрему письмову подяку від генерала Антона Кравса (Anton Kraus) і Начального вождя генерала Олександра Грекова.

Після відступу за Збруч 11-ту бригаду, як найкращу зі складу УГА (Української галицької армії), приділено до Дієвої армії УНР, і М. Хронов'ят зі своїм куренем опинився на протибільшовицькому фронті. У спогадах він описав переможні бої УГА під Вапняркою на Вінниччині: «Бригада приїхала зі Жмеринки до Крижополя дня 19-го серпня, де якраз відбувалися завязяті бої між 3-ю Залізною дивізією полковника Удовиченка та 45-ю більшовицькою дивізією, якій з Одеси поспішно прибула на допомогу 47-ма дивізія. Курені десантувалися з потягу вже під обстрілом ворожої артилерії, відразу розвернулися в розстрільну і в бравурнім наступі вирішили бій на нашу користь. В районі Крижопіль-Жабокрич-Чоботарка-Гарнавка-Голубяче-Цибулівка 11-та бригада УГА разом 3-ю Залізною дивізією Армії УНР цілий місяць тримали криваві бої, які завдяки хоробрості 2-го та 3-го галицьких куренів закінчилися блискучою перемогою. Трофеями 11-ї бригади були 1 000 полонених, два бронепоезди, гармати, скоростріли і безліч обозу. Розбито і знищено 45-ту і 47-му більшовицькі дивізії, недобитки яких поспішно втікли на Бершадь, а далі – на Христинівку, висадивши в повітря перед тим свої панцерні бронепоезди» (Микитюк, 1958).

Після війни М. Хронов'ят зосередився на громадській і кооперативній роботі. Спочатку замешкав у м. Стрий, а пізніше переїхав до Львова, де став активним учасником суспільно-політичних, економічних та культурно-освітнянських процесів. Розбудова українського національного руху на території Східної Галичини була надзвичайно складним завданням, адже польська влада намагалася полонізувати місцевих українців і позбавити їх будь-яких прав. Західноукраїнські землі у складі Польщі залишалися аграрними й економічно відсталими. Їм відводили роль сировинної бази та ринку збуту. У промисловості переважали ті галузі, які забезпечували високі прибутки без значних капіталовкладень: нафтодобувна, деревообробна, харчова, переробка мінеральної сировини. Намагаючись протистояти економічному впливу держави, галичани розвинули мережу власних кооперативних організацій. Напередодні Другої світової війни їх налічувалося близько 4 000, із яких майже 90 % діяло у Східній Галичині.

Найуспішнішою організацією в Галичині був Крайовий молочарський маслосоюз, продукцію якого шанували не тільки на західноукраїнських землях, а й у

багатьох країнах Європи. Після воєнного лихоліття, яке завдало чималої шкоди молочарській галузі, до керівництва цієї кооперацією прийшли молоді люди, колишні старшини УГА, які деякий час перебували на еміграції й набралися теоретичного та практичного досвіду в молочарських й агрономічних школах, передовсім у Данії і Чехословаччині: Андрій Мудрик, Андрій Палій, Андрій Мидляк, Олекса Лис та ін. Серед ентузіастів був і М. Хронов'ят. Друзі-однодумці розпочали реформу українського молочарства, перетворивши наявні молочні відділи на окремі кооперативи, які охоплювали 10–20 сіл. Починати треба було з малого. Молоді спеціалісти ходили від села до села і вчили людей сучасних методів ведення молочарства. У 1926 р. у містечку Войнилові вони заснували першу самостійну районну молочарську спілку, за якою швидко почали виникати інші.

З 1926 р. М. Хронов'ят обіймав керівні посади в кооперативі «Маслосоюзу». У 1932 р. став членом дирекції цієї організації, а 1937 р. – одним із трьох її директорів разом з інженером Андрієм Палієм і директором Андрієм Мудриком. Його діяльність була спрямована на зміцнення кооперативного руху та покращення економічного становища українців. Саме стараннями керівників «Маслосоюзу», зокрема й М. Хронов'ята, він став одним із найуспішніших кооперативів у Галичині початку ХХ ст. Продукцію експортували до країн Європи, Австралії, Аргентини. Експорт масла в 1935 р. досяг 423 т. Обороти кошти організації в 1938 р. становили 12,1 млн зл. До Другої світової війни кооператив об'єднував 500 тис. з усіх 800 тис. господарств Західної України. У 1938 р. у Галичині було 56 крамниць «Маслосоюзу».

У 1930 р. М. Хронов'ята обрали до правління Українського технічного товариства, що ще раз підтвердило його авторитет серед тогочасної української інтелігенції. Водночас він був членом головної ради «Сільського господаря», який у міжвоєнний період і під час Другої світової війни активно розвивався як на території західно-українських земель, так і в Польщі, та займався роботою сільськогосподарських гуртків і видавництвом періодичних видань на агрономну тематику, товариства «Просвіта», яке переживало бурний розвиток, та інших громадських організацій.

Маючи досвід військової служби, М. Хронов'ят взяв активну участь у відновленні руханково-спортивного товариства «Сокола-Батька» з думкою про створення Соکیلського війська. Очоливши товариство в 1934 р., він змінив кількісний і соціальний склад старшини, призначив нових керівників із гімнастики та спорту, чим покращив гімнастично-спортивну діяльність соکیلських товариств. Колишній член «Сокола», відомий дослідник кооперативного руху А. Качор у статті, присвяченій його пам'яті, зазначив: «М. Хронов'ят – відомий громадський і кооперативний діяч, один із директорів “Маслосоюзу” у Львові, перебрав кермо і відповідальність за долю соکیلського руху в найважчі роки для українського громадського життя під Польщею» (Качор, 1996).

Небезпідставно побоюючись, що відновлений соکیلський рух стане колискою формування антипольських настроїв молодих українців, польська адміністрація Галичини довго зволікала із затвердженням нового Статуту «Сокола-Батька». Зокрема, 24 вересня 1936 р. старшина «Сокола-Батька» звернулася до президії Української парламентської репрезентації – депутатів Польського сейму у Львові – з питаннями щодо затвердження проєкту змін до Статуту й отримання дозволу на соکیلські однострої, прапори та відзнаки, проте подання відхилила польська більшість. 2 січня

1937 р. голова «Сокола-Батька» Михайло Хронов'ят укотре подав звернення до посла польського сейму Володимира Целевича, у якому не без сарказму зазначив, що, «виходячи із завдань сокільської організації, можна було б сподіватися про сприяння з боку органів адміністративної влади» (Папенко, 2017).

Це був важкий час для українського сокільського руху, адже товариству доводилося повсякчас боротися за виживання, зазнаючи переслідувань та утисків від польської адміністрації. Польська влада постійно забороняла проведення сокільських свят й акцій, створюючи численні перешкоди. У 1939 р. українські соколи планували провести 272 спортивні акції, але через постійні утиски змогли організувати лише 146. Проте під керівництвом М. Хронов'ята «Сокіл-Батько» зумів вистояти.

Підсумком роботи «Сокола-Батька» в міжвоєнний період стали загальні збори, що відбулися 5 березня 1939 р., на яких було переглянуто 45-річну працю товариства. Вони розпочалися Службою Божою в каплиці Успенської Церкви, яку відслужив сокільський духовник о. Іван Гриньохом. На збори прибуло 140 членів товариства. Багато уваги в дискусії було присвячено сокільській площі («Українському городу»), яка стала центром проведення сокільських зустрічей, а також символом об'єднання української громади Галичини. У кінці виступив М. Хронов'ят, який у промові наголосив, що соколів чекає велика праця, у якій має виявлятися точність, народність, солідність і педантизм, адже товариство має виховати людей, на яких можна буде поклатися в будь-якій громадській справі (Папенко, 2017, с. 157). Збори закінчилися виконанням сокільського гімну.

Нападки на сокільський рух польська влада не припиняла до початку Другої світової війни. Зокрема, 24 березня 1939 р. польський уряд, за посередництвом львівського воєводи, окремим листом повідомив старшині товариства «Сокіл-Батько», що влада забирає сокільську площу для військових цілей, і її необхідно звільнити за 48 годин. Зважаючи на те, що площа була придбана за громадські кошти, це був справжній грабунок, спрямований на ліквідацію найсильнішої на тоді організації української молоді (Львівські вісті, 1943). Щоправда, напередодні Другої світової війни, опинившись у дуже скрутному становищі через напружені відносини з гітлерівською Німеччиною, Польща змушена була шукати підтримки всіх національних меншин, які перебували у її складі, зокрема й українців. Так, львівський воєвода А. Білик запросив до себе представників усіх українських громадських організацій, щоби вони пожертвували певну суму на «фундуш народови». На цей примусовий «візит» було запрошено і голову «Сокола-Батька» М. Хронов'ята, який, не приховуючи обурення, висловив до цього негативне ставлення: «Уважаю, що сталося грубе непорозуміння, що запрошено сюди товариство “Сокіл-Батько” після того, як насильно, без будь-якої винагороди забрали йому площу, яка була єдиною, де українська молодь могла вправлятися, а рівночасно вона була єдиним джерелом доходів товариства з її винайму під різні культурні імпрези» (Папенко, 2017). Вибух Другої світової війни та прихід більшовиків на західноукраїнські землі поклали край діяльності сокільської організації на понад півстоліття.

З початком війни М. Хронов'ят емігрував на Захід. У 1940–1941 рр. керував господарчим відділом Українського центрального комітету (УЦК) у Кракові. Його діяльність у цей період була сповнена великих викликів і відповідальності. Він мав на меті забезпечити матеріальну підтримку українському населенню, організовувати

допомогу та сприяти розвитку кооперативного руху в умовах окупації. У Кракові він разом із Володимиром Кубійовичем активно працював над організацією допомоги українцям, які опинилися у важких умовах. Вони здійснювали поїздки на Холмщину та Підляшшя, де особисто видавали посвідчення на право праці в Генерал-губернаторстві (ГГ). Це дало змогу врятувати багатьох українців від переселенських таборів. Серед врятованих були такі видатні особистості, як інженер Юрій Павликівський, інженер Андрій Палій, Андрій Мудрик, інженер Едвард Храпливий, інженер Стефан Яріш і Степан Кузик.

Тоді ж Михайло Хронов'ят разом з Андрієм Мудриком займався відновленням кооперативного молочарства: через кооператив «Маслосоюз» у Ярославі організовував торгівлю на західноукраїнських землях, ставши єдиним українцем, який займав таку важливу позицію у ГГ. Став ініціатором молочарських курсів, учні яких не лише здобували фахові знання, а й одержували певні морально-етичні настанови. Зокрема, один з учнів цих курсів Петро Яцик написав у спогадах, що Михайло Хронов'ят звернувся до групи випускників із такими словами: «Дорогі панове! Розумію вашу радість з приводу того, що вам уже більше не сидіти на твердих лавах і не слухати наші лекції. Ви приступаєте до самостійної праці. Моїм обов'язком при такій нагоді є сказати таку річ. Не кривдіть у своїй роботі рідну матір. Ви, звичайно, не підете до себе додому, щоб завдати саме їй кривди. Ви підете в інші міста і села. А там живуть матері ваших колег. Якщо ви не по-людськи вчините з ними, ваші колеги так само вчинять і з вашою матір'ю. Пам'ятайте про це і робіть правильні висновки. А ще пам'ятайте: ви поставлені між молотом і ковадлом, між нашим людом і владою. Як урядники, маєте виконувати наказ влади, що хоче стягнути з людей якнайбільше, аби прогодувати свою армію. Нема вибору – мусимо підкоритися наказові, але й мусимо думати, як не скривдити свій народ. Будь-яку повинність можна виконати з більшими чи меншими прикрощами для людей» (Слабошпицький, 2011, с. 250).

Із 1940 р. М. Хронов'ят очолював у Кракові нову комбатантську організацію – «Українську генеральну раду комбатантів». Упродовж 1943–1945 рр. присвятив себе дивізії Ваффен-СС «Галичина», ставши членом її військової управи (очолював відділ поповнень, організації і вербування). Цей свій крок він пояснював так: «Свідомість, що вороженьки самі не згинуть, як роса на сонці, що їх тільки зброєю можна змусити залишити загарбані землі, – та свідомість змушує українців взятися за зброю, щоб стати господарями на власній землі» (Гарас, 2023). Хоча загалом М. Хронов'ят як досвідчений військовий досить скептично ставився до потреби організації української дивізії у складі німецької армії, проте розумів, що іншого шляху здобути військовий вишкіл і зброю в українців немає. Він був твердо переконаний, що українцям треба мати власні військові сили, потребу в яких він добре міг відчутися в 1914–1920 рр. На урочистому акті посвяти дивізійників у Львові 28 квітня 1943 р. М. Хронов'ят як член військової управи дивізії «Галичина» сказав: «Під час Першої світової війни ми вступили у збройну боротьбу з нашим ворогом під прапором австрійських поляків, а крім того, сформували тоді добровольчий український легіон. У 1918 р., коли для інших війна вже скінчилася, ми за короткий час сформували стотисячну Українську Галицьку Армію» (Львівські вісті, 1943).

Як член військової управи, він мав завдання курувати відділи дивізії, а також інші українські угруповання у складі німецької армії. Перебуваючи під Бродами при

2-му курені української порядкової поліції, створеної з добровольців, які не ввійшли до складу дивізії «Галичина», він в одному зі звітів описав напад куреня разом із німецькими військами на Гуту-Пеняцьку, у якому особисто брав участь: «Рушили вони з Конюшкова й у Жаркові були на 2 год. ранку 28.ІІ.1944 р. Жарків – останнє село перед Гуту-Пеняцькою. Вранці, о 6 год., почався наш наступ: передня стежа мала 40 людей. Стрільці йшли вперед, добре билися. Увійшли в село Гуту-Пеняцьку після години бою й у селі були до 11-ої години. Відходячи з села, забрали двох убитих стрільців, які були голими, помасакрованими. Мазури Гуту-Пеняцької мають свою славу: знущалися вони над українцями, селян наших мордували, одному нашому священикові вирвали щелепи. Все населення збіглося до костьола. Запалили село. Кожна хата була складом амуніції – тріщало, вибухали гранати» (Колісник, 2017). Свідчення М. Хронов'ята мають важливе значення для з'ясування реальної ситуації зі знищення с. Гута-Пеняцька, де загинуло від 500 до 800 мешканців охопно з цивільним населенням. Зокрема, він чітко вказує, що ліквідацією населення займалися саме нацисти, а не українці: «... по відході з неї наших СС-ів, окремий німецький відділ вщент спацифікував, так, що лишився тільки костюл» (Колісник, 2017).

Після війни М. Хронов'ят емігрував до Німеччини, де заснував два молочарські курси. Водночас викладав молочарство в Українському технологічно-господарському інституті (УТГІ) в Регенсбурзі, передаючи свій багатий досвід і знання молодому поколінню. Захистив дисертацію на тему «Кооперативне молочарство на західно-українських землях» і був призначений на посаду доцента УТГІ. Крім викладацької діяльності, активно працював над збереженням і розвитком української культури й освіти серед діаспори. Його зусилля були спрямовані на підтримку українських студентів та науковців, допомогу новоприбулим емігрантам, а також на організацію різноманітних культурних і освітніх заходів.

У 1953 р. виїхав до США. Жив у Клівленді, згодом – у Лос-Анджелесі, де очолював низку українських виховних громадських організацій, сприяючи зміцненню української діаспори та підтримуючи культурні й освітні ініціативи місцевих українців (Несторович, 1977). Продовжував пропагувати ідеї кооперації та громадської активності, які стали невід'ємною частиною його переконань. Був взірцем для молодих активістів, надихаючи їх на невтомну працю заради спільного блага. Після двох серцевих нападів змушений був залишити суспільну працю. Помер 20 вересня 1981 р. у Лос-Анджелесі, штат Каліфорнія, на 87-му році життя.

Михайло Хронов'ят належав до когорти осіб, чия діяльність сприяла розвитку національно-визвольної справи українства першої половини ХХ ст. і повоєнних років. Усе життя він присвятив національній суспільно-корисній справі, пройшовши шлях від військовика Армії УНР до керівника важливих кооперативних організацій у Галичині й еміграції. Його діяльність сприяла зміцненню українського кооперативного руху, розвитку громадських організацій і збереженню національної ідентичності. Пам'ять про нього живе в ділах і досягненнях його численних учнів та послідовників, які продовжують його справу на засадах громадської активності й національної єдності. У пам'яті вдячних нащадків М. Хронов'ят залишиться символом відданості національним ідеалам і невтомної праці заради спільного блага.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Гарас, А. (2023, 7 травня). *Як з'явилася на світ Дивізія Ваффен-СС Галичина (стаття до дня 80-річчя її створення)*. <https://www.ar25.org/article/yak-zyavylasya-na-svit-dyviziya-vaffen-ss-galychyna-stattya-do-dnya-80-richchya-yiyi.html>

Ісаєвич, Я. (відп. ред.), Стеблій, Ф., Пашук, В. (упоряд.). (2010). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* (Вип. 19: «Просвіта» – обєріг незалежності та соборності). Львів.

Качор, А. (1996). «Сокіл-Батько» у Львові (Присвячую пам'яті інж. М. Хронов'ята, останнього голови цього Т-ва). В І. Гургула (ред.), *«Сокіл-Батько»: спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994*. Львів.

Колісник, Р. (2017, 10 січня). 4-й Галицький полк і Гута Пеняцька. *Волинь*. https://galinfo.com.ua/articles/4y_galytskyu_pol_k_i_guta_penyatska_249150.html

Литвин, М. Р., Науменко К. Є. (1991). *Історія галицького стрілецтва*. Львів: Каменяр.

Львівські вісті. (1943, 29 квітня). 93(513).

Микитюк, Д. (1958). *Українська Галицька Армія, І. Вінніпег*.

Несторович, В. (1977). *Українські Купці і Промисловці в Західній Україні 1920–1945*. Торонто; Чикаго.

Папенко, Є. М. (2017). *Український сокільський рух у Галичині (1890–1930-ті рр.)*. [дис. ... канд. іст. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. Київ, 157.

Слабошпицький, М. Ф. (2011). *Петро Яцик. Українець, який відмовився бути бідним*. Київ: Ярославів Вал, 250. https://shron1.chtyvo.org.ua/Slaboshpytskyi/Ukrainets_yakui_vidmovyvsia_buty_bidnym.htm

Трофим'як, Б. (2001). *Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX – перша пол. XX ст.)*. Тернопіль: Економічна думка.

Хронов'ят, М. (1972). Організація Українських Січових Стрільців у Перемишлі. *Вісті комбатанта*, 1, 33–40.

Хронов'ят, М. (1996). Життєпис. В І. Гургула (ред.), *«Сокіл-Батько»: спортивно-руханкове товариство у Львові: альманах 1894–1994*. Львів, 54–56.

Щербак, Л. (2009). Хронов'ят Михайло. В Г. Яворський та ін. (редкол.), *Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. (Т. 4: А–Я (додатковий))*. Тернопіль.

REFERENCES

Naras, A. (2023, Traven 7). *Yak ziavylasia na svit Dyviziia Vaffen-SS Halychyna (stattia do dnia 80-richchia yii stvorennia)*. <https://www.ar25.org/article/yak-zyavylasya-na-svit-dyviziya-vaffen-ss-galychyna-stattya-do-dnya-80-richchya-yiyi.html> (in Ukrainian).

Isaievych, Ya. (Ed.), Steblii, F., & Pashuk, V. (Comps.). (2010). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* (Vyp. 19: «Prosvita» – oberih nezalezhnosti ta sobornosti). Lviv (in Ukrainian).

Kachor, A. (1996). «Sokil-Batko» u Lvovi (Prysviachuiu pamiati inzh. M. Khronoviata, ostannoho holovy tsoho T-va). In I. Hurhula (Ed.), *«Sokil-Batko»: sportyvno-rukhankove tovarystvo u Lvovi. Almanakh 1894–1994*. Lviv (in Ukrainian).

- Kolisnyk, R. (2017, Sichen 10). 4-i Halytskyi polk i Huta Peniatska. *Volyn*. https://galinfo.com.ua/articles/4y_galytskyi_polk_i_guta_penyatska_249150.html (in Ukrainian).
- Lytvyn, M. R., & Naumenko K. Ye. (1991). *Istoriia halytskoho striletstva*. Lviv: Kameniar (in Ukrainian).
- Lvivski visti*. (1943, Kviten 29). 93(513) (in Ukrainian).
- Mykytiuk, D. (1958). *Ukrainska Halytska Armia, I*. Vinnipeh (in Ukrainian).
- Nestorovych, V. (1977). *Ukrainski Kuptsi i Promyslovtsi v Zakhidnii Ukraini 1920–1945*. Toronto; Chykaho (in Ukrainian).
- Papenko, Ye. M. (2017). *Ukrainskyi sokilskyi rukh u Halychyni (1890–1930-ti rr.)*. [PhD thesis, Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka]. Kyiv, 157 (in Ukrainian).
- Slaboshpytskyi, M. F. (2011). *Petro Yatsyk. Ukrainets, yakyi vidmovyvsia buty bidnym*. Kyiv: Yaroslaviv Val, 250. https://shron1.chtyvo.org.ua/Slaboshpytskyi/Ukrainets_yakyi_vidmovyvsia_buty_bidnym.htm (in Ukrainian).
- Trofymiak, B. (2001). *Himnastychno-sportyvni orhanizatsii v natsionalno-vyzvolnomu rusi Halychyny (druha pol. XIX – persha pol. XX st.)*. Ternopil: Ekonomichna dumka (in Ukrainian).
- Khronoviat, M. (1972). Orhanizatsiia Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv u Peremysli. *Visti kombatanta, I*, 33–40 (in Ukrainian).
- Khronoviat, M. (1996). Zhyttiepys. In I. Hurhula (Ed.), *«Sokil-Batko»: sportyvno-rukhanove tovarystvo u Lvovi: almanakh 1894–1994*. Lviv, 54–56 (in Ukrainian).
- Shcherbak, L. (2009). Khronoviat Mykhailo. In H. Yavorskyi, & in. (EB), *Ternopilskyi entsyklopedychnyi slovnyk: u 4 t. (T. 4: A–Ia (dodatkovyi))*. Ternopil (in Ukrainian).

Bohdan ORYSHCHAK

*PhD Student of the Departament of Contemporary History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0807-4765>
e-mail: oryshchakb@gmail.com*

MYKHAILO KHRONOVIAT: FORGOTTEN NAMES

The article is devoted to the biography of Mykhailo Khronoviat, a prominent Ukrainian public, cooperative, and military figure, as well as an agricultural engineer who left a notable mark on the history of the Ukrainian national movement in the first half of the twentieth century. The study highlights the main stages of his life and activity: from his education and the beginning of his public work to his participation in military units during the First and Second World Wars. It emphasizes his organizational skills as the leader of Prosvita and youth sports societies, through which nationally conscious generations of Ukrainians in Galicia were formed. Considerable attention is paid to his contribution to the development of the cooperative movement, which became an essential component of the Ukrainian community's economic strategy aimed at overcoming social and financial difficulties during the interwar period.

The article also outlines lesser-known aspects of Khronoviat's work in the Ukrainian diaspora, particularly his efforts to preserve national identity, support cultural traditions, and promote cooperative ideas among the younger generation. His connections with other

well-known figures of the Ukrainian liberation movement are traced, which makes it possible to understand his role within the broader national struggle for statehood. It is emphasized that studying Khronoviat's biography is complicated by the lack of archival materials; however, the use of printed sources, memoirs, and journalism made it possible to reconstruct the socio-political context of his life and activities.

The conclusions confirm the significance of an individual figure in the history of the Ukrainian liberation movement. The analysis of Mykhailo Khronoviat's life demonstrates how personal dedication and commitment to the idea of independence could become a crucial factor in preserving and developing the Ukrainian cause, even under the difficult conditions of war, emigration, and persecution. The research is of both scholarly and social importance, as it restores from oblivion one of the lesser-known figures who deserves a proper place in historiography and in the collective memory of Ukrainians.

Key words: Mykhailo Khronoviat, First World War, Ukrainian public organizations of the interwar period, Ukrainian Central Committee, Ukrainian Technical and Economic Institute, diaspora.

*Стаття: надійшла до редакції 28.07.2025
прийнята до друку 27.08.2025*